

Cəllad! Sənin qalaq-qalaq yandırdığın kitablar...

İran İslam İnqilabından sonrakı illərdə 1982-ci il fevralın 24-də "Azərbaycan müəllimi" qəzetində "Cənubdan səslər" ümumi başlığı altında Xalq şairi Balas Azəroğlunun "Yandırılan kitablar" adlı məqaləsi dərc olunmuşdu. Güneydə 21 Azər hərəkatının fəallarından olmuş müəllif Milli hökumətin süqutundan sonra Güneydə Azərbaycan dilindəki kitabların məhv edilməsindən yanğı və hiddət ilə söhbət açmışdı. Həmin yazını tarixi aktuallığına görə oxucularımıza təqdim edirik.

YANDIRILAN KİTABLAR

Cəllad! Sənin qalaq-qalaq yandırdığın kitablar, Min kamalın şöhrətidir, iki ürəyin arzusu... Biz köçürük bu dünyadan, onlar qalır yadigar, Hər vərəqə nəqs olunmuş neçə insan duyğusu, Min kamalın şöhrətidir, iki ürəyin arzusu...

Səməd VURĞUN

Bu günlərdə əlimizə Cənubi Azərbaycanda yenidən çap olunmuş beş "ana dili" kitabı gəlib çatdı. Birinci sinifdən beşinci sinfə qədər ibtidai məktəb şagirdləri üçün yazılmış bu dərsliklər 1945-ci ildə Azərbaycanın milli maarifi tərəfindən nəşr edilmişdir.

Cənubi Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı qələbə çaldıqdan sonra yeni yaranmış Azərbaycan milli hökumətinin həyata keçirdiyi demokratik islahatlardan biri də Azərbaycan dili elan edilməsi idi. "Dil haqqında Azərbaycan milli hökumətinin qərarı"nın 10-cu maddəsində deyilirdi: "Azərbaycan milli hökuməti mədrəsələrin milli dilə keçməsinin bütün müəllim və müəllimələrə bir milli vəzifə kimi tapşırır".

Milli hökumətin yuxarıda göstərilən qərarına əsasən çap olunmuş bu kitabları 35 ildən sonra Cənubun görkəmli ədiblə-

rindən Məmmədəli Fərzanə Tehrandə yenidən nəşr etmiş və bu bərdə hər kitabın cildinin axırıncı səhifəsində belə bir qeyd vermişdir: "Bir çox illər bundan əvvəl ana dilimizi öyrənmək üçün Azərbaycan milli maarifi tərəfindən dərs kitabları sırasında nəşr edilmiş bu kitab dilimizi xalqa və hamıdan artıq Azərbaycan uşaqlarına dərs vermək uğrunda atılmış böyük, şəərəfli addımdır. İndilikdə dilimizi öyrənmək üçün bundan daha əlverişli və daha kamil dərs kitabları yazmaq lazım gəlirdi halda, bu kitabı o böyük, şəərəfli addımın bir yadigarı kimi, xalqımızın neçə illər bundan əvvəl

qurduğu milli maarifin yadigarı kimi nəşr edirik..."

Bir zaman, yəni 1945-1946-cı tədris ilində Cənubi Azərbaycanın bütün şəhər və kəndlərində şagirdlər həmin bu ana dili kitablarından dərs oxudular. Ancaq bu səadət onlara bircə il nəşib oldu. Bir ildən sonra Amerika silahı ilə silahlanmış mənfur Məhəmməd Rza şahın cəlladları Cənubi Azərbaycana hücum etdilər, xalqın yaratdığı xoşbəxt həyat, əldə etdiyi azadlıq qan dəryasında boğuldu. Elm, mədəniyyət naminə nə vardısıa hamısı məhv edildi. Darülfunun, milli teatrın, milli muzeyin, filarmoniyanın, neçə-neçə mədəniyyət ocaqlarının qapısına qıfıl vuruldu, qabağında əli silahlı sərbazlar keşik çəkildər ki, heç kəs ora yaxın düşə bilməsin.

Mən indi qarşımdakı bu ana dili kitablarını vərəqlərkən şah məmurları tərəfindən onların tonqallara atılıb yandırıldığı yadıma düşür.

1946-cı il dekabrın axırları idi. (O zaman mən Təbrizdə idim). Şəhərə xəbər yayıldı ki, valinin göstərişilə bütün Təbriz əhli kitabların yandırılması mərasiminə dəvət olunur. Dövlət məmurları, xəfiyyə məktəblərə, dükanlara, hətta evlərə soxulub milli hökumət vaxtı çap olunmuş dövrü mətbuatı və kitabları toplayıb şəhərin neçə meydanında tonqal düzəltdilmişdir.

Təbrizin adi qış günlərindən biri idi, qarlı-sazaqlı cümə günü. Adam boyundan uca olan tonqalların ətrafında səhərdən əli silahlı keşikçilər gəzişirdi ki, tonqala dəyib toxunan olmasın. Kitabların yandırılması mərasimi isə günortadan sonra başlandı. Azərbaycan milli hökumətinin yadigarlarından olan ana dilində yazılmış kitabların yandırılmasına tamaşa etmək üçün yüksək rütbəli dövlət və qoşun nümayəndələri də gəlmişdilər. Tonqalların

yanında onlardan başqa çoxlu sərbaz, polis və jandarmalar var idi. Kitabların yandırılmasında daha çox adam iştirak etsin deyə valinin "qabaqgörənlik" edib mərasimi cümə gününə təyin etməsi əks nəticə vermişdi. Təbriz əhli cümə olduğunu bəhanə edərək evdən çölə çıxmamışdı. Dükanlar bağlı, küçə və xiyabanlar bom-boş idi. Bəzi şahpərəst və ikiüzlülər nəzərə alınmasa, o gün tonqalların ətrafında rəsmi dövlət qulluqçularından başqa heç kəs olmadı. Bunu hiss edən məmurlar özlərini o yerdə qoymadan əmri yerinə yetirdilər, tonqallara od vurdular. Bir xalqın təfəkkür dünyasının yadigarları odlandı. Alovların dilləri kitabları varaqladıqca neçə-neçə dahinin, mütəfəkkirin və sənət bahadırının şekli sanki tonqalın arasından boylanıb bu cəlladlara qəzəb və nifrətlə baxırdı. Arabir güclənən nəsim yanıb qaralmış vərəqləri tonqalın üzərinə qaldırır, yaxındakı ağacların çılpaq budaqlarına yapışdırıb qəribə bir mənəzə yaradırdı. Uzaqdan baxana elə gəlirdi ki, ətrafdakı budaqlardan kiçik, qara bayraqlar asılmışdır.

Tonqallar alışan kimi vali Tehrana teleqrafla milli hökumətin yadigarlarının məhv edildiyini xəbər vermişdir. Fəqət vali bilmirdi ki, İran diktatorlarının Cənubi Azərbaycan xalqının dilini, mədəniyyətini məhv etmək üçün göstərdiyi sayısız cəhdləri boş çıxırdı ki, kitabları yandırılıb məhv etmək təşəbbüsü də vəhşilikdən başqa bir şey deyildir. Vali bilmirdi ki, sonsuz təzyiqlərə, məhrumiyətlərə məruz qalmış, ancaq heç zaman baş əyməmiş, öz mənliliyini, milli qürurunu ayaqlar altına salmamış, milli varlığını mərdliklə, şəərəflə qoruyub saxlamış bir xalqı asanlıqla sındırmaq, diz çökdürmək mümkün deyildir. Onun mədəniyyətini, ədəbiyyatını tonqallarda yandırılıb məhv etmək olmaz.

İndi 35 ildən sonra ilk imkan yaranan kimi ana dili dərsliklərinin, Azərbaycan dilində yazılmış onlarca başqa kitab, jurnal, qəzet və s... meydana çıxması bir daha sübut etdi ki, bu xalqın səbatı və iradəsi necə də yenilməzdir. Əslində yandırılan kitabların neçə-neçə nüsxəsi Vətənin fədakar övladları tərəfindən yad nəzərlərdən ehtiyatla qorunub saxlandı. Kimi onları həyətdəki qızıl gül kollarının dibində basdırdı, kimi gündəlik paltarının arasında saxladı, kimi anbarda odun laylarında, kimi kömür çəlləklərində, kimi zirzəmidə, kimi də divar hörgüsündə gizlətdi. Düşmənin əlinə düşməyə qoymadı. Beləliklə, obrazlı şəkildə demiş olsaq "Ana dili" ürəklərdə, şüurlarda yaşadı.

İndi o kitablar yenidən günəş işığına çıxmışdır. O zaman bu günləri aydın görən və belə bir imkanın yaranacağına qəlbən inanan fədakar insanlar, bunu da qəti bilirlər ki, hörmətli M.Fərzanənin yenidən çap etdiyi dərslikləri bu yaxın gələcəkdə azərbaycanlı balalar öz bəzəkli çantalarına qoyub məktəblərə gedəcək, ana dilindən təhsil alacaqlar.

Balas AZƏROĞLU,
Xalq şairi